

DEBRECENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

A lap szellemi részét illető minden közlemény a szerkesztőséghez Nyomtató utca 9. sz. küldendő.

Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél iven.

Előfizetési ár: egész évre 12 korona, félévre 6 korona.

Hirdetések jutányos áron közöltnék.

Egyes szám ára 30 fillér.

Az előfizetési és hirdetési pénzek s a lap megrendelésére és czétküldésére vonatkozó összes megkeresések Karai Sándor tanárhoz (József Kir. herceg-utca 54. sz.) intézendők.

A Szentháromságról.

„Ne dicsekedjék a böles az ő bölcsességében, se az erős ne dicsekedjék az ő erősségében, se a gazdag ne dicsekedjék az ő gazdagságában; hanem abban dicsekedjék, hogy ismerjen és tudjon engemet, hogy én vagyok az Ur.“ — Istennek a próféta által mondott-e szavára századok tapasztalata nyomja rá a pecsétet, és közülünk senki sincs, aki komolyan ellenmondana azon állításnak, hogy az egyetlen igaz Istennek, és a kit Ő elküldött a Jézus Krisztusnak ismeretében van az örök élet.

De ha maga az Isten fia jött el, s adott nekünk értelmet, hogy az igaz Istent megismerjük, s ennek az igaz Istennek nevéként a Szentháromságot nevezi meg, mit gondoltok, nem volna-e hálátlanság, ha kevésre becsülnők a legfőbb lény ismeretét, melyet kizárólag az evangéliomnak köszönhetünk?

Arra a kérdésre, hogy: kicsoda Isten önmagában, egy teremtés sem képes megfelelni; de arra a kérdésre, hogy: mi Ő az emberre és a bűnösre nézve, és hogy, legfőbb kijelentése világánál megtekintve, milyennek kell lényét gondolnunk, nem szükséges a válaszzal tovább adósoknak maradnunk.

Az evangéliom követőinek megbecsülhetetlen előjoguk, hogy nem imádunk, mint a pogányok, sok Istent, valódi egység nélkül, de nem is valljuk az Isten egységét, az Isteni élet sokaságának és teljességének képzele nélkül, hanem, hogy az egy igaz Istent úgy ismerjük, mint Atyát, Fiut és Szentlelket.

Igy tehát a mi Isten-ismeretünk — jóllehet végtelenül messze van a tökéletességtől, — jóval tisztább, mint a minővel egyebütt bárhol találkozunk.

Épp oly kevésbé láttuk ugyan Istent, mint János, de az egyszülött Fiu, a ki az Atya kebelében volt, megjelentette Őt nekünk, mint előtte sohasem, s az Atyának és a Fiunak lelke szivünkben oly világosan jelenti Őt ki, hogy a hívő napszámos gyakran mélyebben pillanthat atyái szivébe, mint a hitetlen bölcsész.“

Van Oostersee (Antal: Heidelbergi káté.)

Ember bálványozás.*

Az idők kedvező fordulata örvendetes jelének tartom Segesváry József „Anthropolatria” című, e becses lap 22. számában megjelent cikkét, azért pedig, mert ez a cikk esperes tollából származott. Rajta tehát nem tapasztalható: honores mutant mores; míg ismertem lelkészeket, kik esperes korokban, a bihari pontok mintájára szegre akasztották kálvinista elveiket.

Azt hiszem, hogy ha minden lelkész úgy fogná a dolgot, mint ama becses cikk érdemes írója, hamarosan lehullanának a cafrangok a magyar kálvinista egyház testéről, melyeket az utolsó század reá akgatott. Elképped az ember, mikor azt olvassa vagy hallja, hogy a skótzsági presbyteri rendszerű református egyházak zsinata elhatározta, hogy Knox János reformátor születése négyszázados évfordulója alkalmából kifolyó ohajtása, hogy a presbyteri szövetséghez tartozó mindenik egyház emlékeznék meg Knox János reformátorról s adna hálát a Mindenhatónak (Istennek!?) valamelyik vasárnapon, hogy a Krisztus vallásának (?) reformálása ügyében oly hiv szolgát adott hiveinek, ki nemcsak a vallástisztítás, de a polgári szabadság és nemzeti nevelés bajnoka is volt. A mely zsinat ilyen határozatot hoz: az nem lehet letéteményese a skót Kálvin elveinek. Pállal és Barnabással (Csel. 14, 15.) bizonynyal azt mondaná Knox a skót zsinat tagjainak: „Férfiak! miért mivelitek ezt? mi is emberek vagyunk és olyan indulatok vagynak bennünk, minéműek tibenetek, kik azt hirdetjük, hogy ez ilyen hitvány dolgokat elhagyván, megtérjetez amaz élő igaz Istenhez, ki teremtette a mennyet, földet, tengert és minden azokban való állatokat.” A mi apostoli dicső vallásunknak — úgymond Révész Imre — egyik kétségtelen szilárd alapelve az, hogy a vallásos tisztelet és *vallásos ünnep* egyesegyedül magát a Teremtőt illeti, a teremtményt pedig soha és semmi szín alatt nem; mert a legdicsőbb, a legnagyobb és legszentebb ember is nyomorúlt parányiság a Végtelenhez képest, a ki egyedüli és kizárólagos tárgya istenitiszteletünknek és imádatunknak. Innen van, hogy a református hitfelekezet sehoh a föld színén nem ül ünnepet sem apostoloknak, sem szenteknek, sem semmiféle emberek-

* E kérdésben, melyben a Lap részéről magam is állást foglaltam, további hozzászólásokat is szívesen veszek. Kivánatosnak tartom ezeket nemcsak az elvet illetőleg, a melyre nézve mindnyájan egyet értünk, hanem főleg annak gyakorlati alkalmazása szempontjából. Erre nézve ugyanis az elv és az élet között bizonyos ellentét mutatkozik, melyet részint a temetési beszédekre, részint a nagy emlékfördulók nyújtotta alkalmak mérlegelésére nézve, okvetlenül tisztába hozandónak tartok. Szerk.

nek (és így reformátoroknak sem) és emberi dolgoknak, hanem egyedül a váltság isteni főbb tényeinek emlékezetére. Imé hitfelekezetünk ezen nagyszemélyű alapelve szerint történik az, hogy ezen három százados fordulati ünnepélyt, melyen Méliuszot emlegetjük, *az istenitisztelettől merőben elkülönítettük s minden tekintetben úgy szerveztük, hogy még csak árnyéka is eltávolítás-sék annak, mintha mi az emberbálványozás szerencsétlen bűnében lélegzenénk.*

Az itt röviden felemlített tények és nézetek, a melyek épen nem egyéniek, nagyon megérdemlenék, hogy komolyan figyelembe vétesse-nek, különösen nálunk magyar reformátusoknál, kik között gyakorta fennforgott a veszély (fenforog az még ma is!!) mely szerint a közönséges istenitisztelet, mondom: *a közönséges istenitisztelet is*, emberi és világi, mulékony érdekek dicsőítő szolgájává aljasított. Am tartson valamely egyén, család, vagy község, ilyen vagy amolyan ünnepélyt, akár mindennap, *haráér*, de az effélét *az istenitisztelettől határozottan el kell különböztetni*; mert különben rövid idő múlva be fognak nyomulni a mi templomuinkba is a római egyház szentjei és a *missa defunctorum* stb.

Érdekes és tanulságos lesz itt megemlíteni, hogy ama kitünő nagy hazafi és református oszlopember *Gróf Teleki József*, ki az egyház és tudomány ügyének nagy szolgálatokat tett a múlt század végén, 1788-ban azt kérte a debreceni ekklezsia előljáróitól, „hogy a közelebb a taboron megholt B. Alvinczy regementbeli hadnagy *István fiának emlékezetére* 12. Octobris, anni currentis tartana *Tiszteletes Hunyadi Ferencz* úr egy halotti predikációt:” de ezt az ekklezsia nem teljesítette, illetőleg nem engedte meg, hanem azt végezte, hogy: „a kollégiumban azon napon deák oratiót fog tartani eloquentiae professor *Tiszteletes Sinay* úr.”

Láthatja a tisztelt olvasó, hogy ez a debreceniek részéről egyik kétségtelen példája a reformált egyház említett elvei iránti figyelemnek és ragaszkodásnak. (Magyar prot. egyh. és isk. Figyelmező. 1873. 5—6. lap.)

Szinte megfoghatatlan, hogy épen a skótok a puritánizmus elveinek kiválóan vallói *emberről* akarnak prédikáltatni a templomban, szószéken a honnan Pál apostol tanítása szerint egyesegyedül *a Krisztust kell prédikálni, azt pedig, a ki megfeszítetteti*. Csudálatos, hogy egyházi hatóságaink derüre-borúra rendelgetik el, most e, majd ama, néha nem is egyházi férfiú és nem vallásos tény emlékezetére templomi istenitisztelet tartását, holott az az eljárás merő összeütközésbe jön az Isten igéjével. A kálvinizmus elve ez: *mindent el kell törölni az egy-*

házban, a mit az Isten ígéje nem parancsol. Kárhoztatom a reformáció emlékűnnepének egyházunkba való becsempészését is. Nem vagyunk mi lutheránusok, nem a lutheri reformációt követjük mi, hogy október 31-dike reánk octrojáltatik. De különben is a református kálvinista egyház emberi ténynek ünnepet nem szentel. Elég nekünk az az öt ünnep, mely a váltság tényeire vonatkozik. Az új énekeskönyv készítői ennél fogva hatáskörüket átlépték, midőn éneket készítettek a reformáció emlékűnnepére, milyen a mi hitelveink szerint nem léteznek, másrésről a mi vallásunk elveivel ellenkező dologba ártották magukat s lesiklottak a kálvini alapról és talajról. Ez is egyik szomorú tünete a kálvini elvek iránti érzék eltompulásának.

Elvesztette már a magyar református egyház külső és belső jellegét egyaránt. A még egy század előtti tiszteletes superintendensek ma már méltóságos püspök urakká lettek; most már következik, hogy tiszteletes senior uraimék nagyságos esperes urakká legyenek. A lelkész tanácsbírák részére pedig új címet kell találni, mert a tekintetes cím kevés lenne. Lám a Linci békekötés szövegében I. Rákóczy György: „tekin- tetes és nagyságos“ címmel illetetik! Bezzeg nem *méltóságos urazta* Sélyei dunántúli püspököt a királyi ügyész, hanem csak úgy „per tu“ beszélt vele, ezt mondván neki: „*Hát te a bírákat hamissággal vádolod? megfogd a nyelved, mert bizony mindjárt olyan helyre vittlek, honnan az eb sem rántja ki a cipőt a keszdeből!*“ De mit mondom?! Sélyei a tiszta kálvinizmus alapján állott, emberi tekintet előtt ő sem rettent meg, mint Knoxról mondta Morton kormányzó; azért ő nem is tarthatott igényt se méltóságos, se nagyságos titulusra. Hát az öreg Szentmiklósi János kajári lelkészt és győri esperest milyen szépen megtitulálta Kellio Miklós jezsuita, kit arra kért, hogy 70 éves erőtel- en agg létére ne bánják vele oly kegyetlenül, különben lehetetlen, hogy a kinzások alatt meg ne haljon: *Hát te vén!* úgymond a jezsuita, — *neked kedvessek-e én?! ha meghalss se kedvesek, hanem kivonatlok a váron kívül a ganéjdombra, hogy ott az ebek egyenek meg!*“

A reformátorok egyaránt ézezték a magok íneltatlan, érdemellen voltát és semmiségét, ők nem állították magokat előtérbe az ige hirdetésnél soha, ők éreztetni kívánták mindenkivel azt, hogy ők erőtelenségre szolgák, ők semmik, Krisztus minden mindenekben, Isten ereje végeztetik el az ő erőtelenségükben, ők nem pöffeszkedtek soha s nem dicsekedtek, nem hiuskodtak az „elért sikerekkel.“ Legyen elég rá-

mutatni Kálvinra, kinek minden erőfeszítése csak arra való volt, hogy *az Istenre térjen minden dicsőség!* semmi nyoma nincs nála még annak sem, hogy e dicsőségből Kálvin valami legkisebb részt is magának kívánt volna. Azon eszme uralta őt, hogy *Isten az, a ki véghez visz mindeneket és a ki minden mindenekben.* Ő egyszerű munkás, mindent az ő Mesterének tulajdonít. Ott van Méliusz Péter, kinek elve, jelszava volt: „A tanító Isten nélkül semmi!“ Ott van Huszár Gál, ki méltatlansága érzetében még nevét is így írta le: „Gallus Anaxios,“ melynek értelme az, hogy ő a Jézus Krisztusnak méltatlan szolgája.

Hagyjunk fel az emberbálványozással, hagyjunk fel a méltóságos és nagyságos címekkel egyházunk kebelében, hagyjuk azokat a kyriarchianak, hadd éljen velök, ha kedve tartja! Mi pedig tartsuk szorosán magunkat istenitiszteletünkben, egyházi kormányzatunkban és egyéni életünkben az Isten ígéjéhez és az azon alapuló kálvini elvekhez!

Szapáryfalva.

Rács Károly

ev. ref. lelképásztor.

Knox János.

Irta: Mac-Crie Tamás. Fordította: ifj. Révész Imre.

(Folytatás és vége.)

Mivel a protestáns nemesség a *Riccionak* a királynő kegyencének megöletése folytán, kiesett Mákegyeiből, Knox, észrevévén a királynőnek ellene táplált gyűlöletét, jónak látta, hogy Edinburgot odahagyja, s *Ayrshirebe* huzódjék. De a boldogtalan Mária, bünei vagy tán szerencsétlenségei, melyek gyors egymásutánban rakásra halmozódtak, nemsoká lehetővé tették, hogy újra visszatérhessen. Egyetlen skót nemes sem párt fogolta oly hathatósan, mint *Murray Jakab gróf*, akit a királyság kormányzójává neveztek ki, s aki, mint Spottiswood érsek mondja róla „igazi jó ember“ volt, s méltó rá, hogy mindig a legjobb uralkodók közé sorolják: a kik csak valaha ez országot boldogították, s ezért mind e mai napig fennmaradt díszes mellékneve: A „jó kormányzó.“ De e durva és viharos korszakban még erényei is ellene bősztettek egy pár embert, akik megbuktatásán dolgoztak; s 1570 januárjában *Linlithgow* egyik utcáján meggyilkolták. Azt a bánatot, melyet Knoxnak e szomorú eset okozott, növelték még más körülmények is, melyek sötét árnyékot vetettek a reformátor utolsó napjaira. Nem sokkal ezután szél érte, s e csapás következményeit többé sohasem heverte ki teljesen. Küzdelembe sodródott avval a párttal, mely még mindig hü maradt a száműzött, s fogságban sanyló Máriához. Az ő hit hívei mindenféle rágalmat és gáncsokat szórtak reá. Keserűséggel tölt el, midőn a vallási dolgokban a hatalmasoknál szemébe tün- tek az elhidegülés, a hithagyás, az önzés jelenségei,

s szívét fájdalom marcangolta, midőn hirt vett a Bertalan-éji vérfürdőről, melyet Párisban s Franciaország más helyein készítettek a protestánsok számára. Az agg elgyöngült testű, kesergő lelkű harcos immár megváltás után kezdett sóvárgani. „A nagy világ harcaiban kimerült” és „végbucsurra szomjuhozó” — e kifejezésekkel gyakran találkozunk minden ez időtájt írt művében. Elete még egyszer forgott veszélyben Egy izben belöttek ablakába, mely mellett szokása szerint üldögélt. A golyó az előtte álló gyertyatartót találta, s a szoba mennyezetébe furódott. Ekkor rövid időre St. Andrewsbe vonult vissza. De lelkének tüzeit kioltani, állhatatosságát megrendíteni mi sem volt képes. Még most is folytatta az írást, „kihülő kezével” (amint maga mondja) s a prédikálást, mégpedig olyan hévvel, melyet még testi gyöngesége sem tudott mérsékelni. „Textusát felolvastván” írja róla találón Melville Jakab, aki őt St. Andrewsben hallgatá — „vagy félóra hosszát mérséklé magát, de a mikor az alkalmazáshoz ért, szavai oly rettentő hatással voltak reám, hogy reszkető kezem nem bírta tovább tartani az íróttal. Ekkor már igen gyöngé volt. Minden napon, melyen prédikálnia kellett, elnéztem amint óvatosan, félénken egy kezével botra, a másikkal szolgájának a jámbor, jó Baumatyne Richárdnak vállára támaszkodva mendegélt az apátságból a községi templom felé; aztán az említett Richárd s még egy másik szolgáló segélyével a szószékbe emelkedett, hol első föllepésekor mindig illendően meghajolt. De prédikációja végén már annyira tűzbe jött s úgy felélénkült, hogy szinte lesték „mikor törí már darabokra a szószéket, s mikor száll el belőle.

De a reformátor drága élte gyorsan elfolyt. Edinburgba vissza térvén, utoljára a Talbooth-templomban prédikált, kollegája, s utódja Lawson beiktatásán. Miután az áldást nyájias, de reszketeg hangon elmondá, leszált a szószékből, s egy kísérlőjére támaszkodva, leballagott a régi High-Streetre, melyet egész ellepett a gyülekezet. Mindenki törte magát, hogy még egy végbucsu pillantást kaphasson szertett lekipásztortától, s követték mindaddig, míg csak utoljára át nem lépte a küszöbét a *canongatei* szerény házikónak, mely mint a reformátor egyik emléke mind e mai napig fönnáll. Utolsó napjaiban lelkét nagy részt sötét kísértések árnyékolták be, amelyek egy olyan lelkiismeret előtt, aminő az övé volt, — képzelhetjük — még a halálfelelemmel is fölértek. De aztán gyorsan diadalmat vett rajtok, s így képes lón rá, hogy halálos ágyán legidősebb gyermekei, s barátai előtt, kik fölkeresték, bizonyosságot tegyen az evangéliom igazságáról, melynek oly hű hirdetője volt. Környezetének tagjai egyenkint, s összesen helyénvaló, hasznos intelmeket nyertek tőle. Utoljára már a szava is el-elállott. Még kérte nejét, olvasná föl neki a korinthusbeliekhez írott első levél 15 fejezetét. „Ugy-e, milyen vigasztaló fejezet ez?” mondá „Ó, milyen édes, mily üdvözítő vigaszt nyújtott az Ur számomra e fejezetben?” „Most pedig én Uram, — szólott rövid szünet után — utoljára ajánlom a Te kezébe lelkem testem! (e szavaknál három ujját megmozdítá.) Aztán igyszólt: „Menj s olvasd el, hol vessek horgonyt legelőször!” Erre János evangéliumának X. fejezetét olvasták fel előtte. Ezután pár órahosszat csöndesen feküdt. 10 órakor a gyülekezeti rendtartás könyvéből felolvasták az estéli imádságot, s midőn

megkérdeék tőle, hallotta-e az imádkozást, így válaszolt: „adná Isten hogy ti és mindenki úgy hallotta legyen, amint én! Dicsőség legyen Istennek a menynevei hangokért!” 11 óra tájban mélyen felsóhajtott s így szólt: „most immár megtörtént!” Midőn hű szolgája, Richárd észrevette, hogy elnémult, s még valami jelt szeretett volna nyerni tőle, annak bizonyosságául, hogy békében hal meg, a haldokló felemelte félkezét, s két izben felsóhajtván, minden halálközdelem nélkül kimult. 1572 nov. 24-ike volt az a nap melyen meghalt, 64 esztendő korában: az évek sulya nem rokasztá le annyira, mint amennyire kimeríté testileg a rendkívüli munka, szellemileg a sok gyötrődés. Porhüvelyét a *st.-gillesi* temetőben hantolták el, s amint a testet a sirgödörbe lebocsátották Morton kormányzó e szavakban tette közzé sírfeliratát: „Itt nyugszik az a férfiú, aki emberi tekintettől sohasem rettegett!”

Knox János kétszer nősült. Első nejétől Bóves Margittól két fia, a másodiktól Ochiltree lord leányától három leánya maradt. Főjellemvonásait élte története a maguk teljes nagyságában tárja elénk. S el is kell ösmernünk, hogy e szigorú, de sohasem kegyetlen, vagy bosszuvágyó kedélyű, szándékában határozott, tetteiben merész, bátor és törhetetlen, s mégis az emberszeretet teljével oly igen eltölt férfiú, mint reformátor hősie tűzlelke, mint prédikátor megérázó szónoki ereje, mint író termékenysége, s hatályossága, végül mint keresztyén tiszta kegyessége folytán egyaránt kiváló.

Knox számos, — részint polemikus, részint gyakorlatias tárgyú művet hagyott hátra, melyek közül a legtöbbnek megírására eseménydús életének egy-egy mozzanata adott okot. Legnagyobb és leg szebb műve „A reformáció története.”

Megjegyzések,

az egyetemes énekügyi bizottság elnökének jelentésére, melyet a próba énekeskönyv tárgyában a Konventhez intézett.

Őszintén megvallom, hogy mikor ezt a 14 lapnyi jelentést végig olvastam, különös hangulat fogott el. Azért különös, mert nekem, a ki tán a legtöbb fáradsággal s tán a legélesebb hangnemben küzdöttem a próba-énekeskönyv ellen, most, mikor e jelentésből az egyházkerület véleményében a magam győzelmét is szemlélhetem, tulajdonképpen ujjonganom kellene s a helyett bizonyos melázó érzés veszt erőm rajtam.

Nem tagadom meghatott az a csendes, elégikus hang, mely e rövid jelentésben végig vonul. De jó eleve óvok mindenkit: nehogy bárkit is a próba-énekesre vonatkozó véleményében ez a subjectivizmus megvesztessen. Mert én soha egy percig sem kételkedtem s most sem kételkedem abban, hogy az egyetemes énekügyi bizottság elnöke kemény 27 év óta folyton szíven viselte ezt az ügyet, érte sokat fáradozott, aggodott: egész természetes tehát, ha most, — látva annyi év jóhiszemű és jóakaratu fáradozásainak eredménytelenségét, — erőst vesz lelkén a keserűség s valóban csak csudálkozásomat fejezhetem ki azon a nagy lelki erőn, mely ily körülmények között e jelentés minden sorából kitetszik. A miről azonban szó van: a próba-énekes könyv ügye olyan

hogy annak megítélése alkalmával félre kell tenni minden személyi vonatkozást, mellőzni kell minden elégikus hangulatot és melánkhóliát. Követeli azt az ügy fontossága.

En most, ez ügy utolsó fordulójánál, még egyszer megpróbálom, hogy a konventhez intézett jelentés kapcsán, a próba-énekeskönyvet, a mennyire csak tőlem telik, tárgyilagos világitásba helyezzem. Természetes dolog, hogy itt most már csupán néhány főbb elvről s egészen életbevágó mozzanatról lesz szó. A kik a részletek iránt érdeklődnek — s ezek nélkül bizony nehéz a végső ítéletek megalkotása — azokat kénytelen vagyok részletes és terjedelmes bírálatomra utalni, a mely a Protestáns Szemlében s külön füzetben is megjelent. Teszem pedig ezt a hivatkozást kényszerűségből: nehogy valaki szememre vessen, hogy kellő adatok híján általánosítok. Ott vannak az adatok; mindenki ellenőrizheti azokból azokat az összefoglalásokat, melyekre most szükségem van, hogy a rólam forgó jelentést megvilágítsam.

Kezdem azon, hogy van ebben a jelentésben két olyan jelenség felemlítve, mely végtelenül szomorú, de a melyek felemlítésére nem csak joga volt az énekügyi bizottság elnökének, hanem ezekben feltétlenül igaza is van.

Egyik az hogy a megújítandó énekeskönyv ügye iránt eleitől fogva nem volt meg az ügy fontosságához illő érdeklődés. Hogy az elnök minduntalan felhívásokat bocsátott ki, de arra nem igen mozgolódott senki; megjelentek a füzetek, megjelent a gyűjtemény, de a bírálat kevés számmal s kevés eredménnyel ment segítségére a bizottságnak.

Bár ezekre nézve is tudnék néhány enyhítő körülményt felhozni, mivel egészében csakugyan így történt elismerem teljes jogosultságát annak is, mikor az elnök szemére lobbantja az egyes egyházkerületeknek, hogy 20 év óta megváltoztatták véleményünket az énekes könyv irányában, s most egészen új dolgokat követelnek, vagy olyakat, melyekről 20 évvel ezelőtt hallgattak.

Ez valóban így van. S elég szomorú, hogy így van. És ez a körülmény határozottan az énekügyi bizottság mellett szól.

De azt mégis furesának találnám, ha valaki ebből azt a következtetést vonná ki, hogy e körülmény alapján a szóban forgó próba-énekeskönyv jobb annál, mint a minő a valóságban. Hogy az egyes egyházkerületek ezelőtt 20 évvel nem körvonalozták kellő részletességgel a maguk kívánalmait, ez feltétlenül mulasztás, nagy mulasztás volt; de ebből egyáltalában nem következik az, hogy a mostani kívánalmakban ne volna igazság. En a magam részéről még örvideni is tudnék annak, hogy végre valahára megszólaltak ebben az ügyben az egyházkerületek: mert ha szavok tiltakozó is, békétlenkedő is, sokkal jobb, mint ha a nagy fontosságú ügy mellett közömbösen mennének el. Most legalább tudjuk hol fáj. Eddig úgy látszik, azt se tudtuk s a botlások jórésze valószínűen erre a számlára esik.

Másik dolog, a miben ismét feltétlenül igaza van az énekügyi bizottság elnökének, az mikor szembe állítja egymással az egyes bírálok véleményeit s kihozza ezekből, sőt az összegező egyházkerületi véleményekből is, hogy azok egymást keresztezik, egymásnak ellentmondanak: amit az egyik helyesel, a másik ugyanazt helyteleníti stb.

Ez a szintén szomorú jelenség is kétségtelenül így van. Magamnak is voltak e tekintetben szomorú tapasztalataim, mikor az erdélyi egyházkerület véleményét a beérkezett vélemények alapján összegeztük.

De vajjon ebből következik-e, hogy az a próba-énekeskönyv jobb annál, mint a minő a valóságban? Egyáltalában nem! Mert azok az ellenmondások, ezek a tulzott sőt lehetetlen kívánalmak semmi egyebet nem mutattak mint az illető véleményezőök járatlanságát, sőt a legtöbbször csupán azoknak tájékozatlanságát, a mikor tehát e jelenség szorosan csatlakozik az előbbi jelenséghez s úgy szerepel mint annak eredménye.

Az ember ugyanis szóból ért. De amint láttuk, ilyen magyarázó, felvilágosító, intő, figyelmeztető szó 20 év alatt aránylag kevés hangzott el. Az énekügyi bizottság kiadta a maga elveit, de azok felett érdemleges vita meg nem indult, a minek alapján kialakulhatott volna az a közvélemény, mely nélkül semmi ilyen fajta alkotás meg nem születhetik.

Ha ez így történt, s valóban így történt, nem természetes dolog-e hogy most ahány ember annyi esürben esépel?

Hiszen, ha még egyik másik egyházkerület lapjában szó is lett volna valamiről, olyan szépen állunk e tekintetben még ma is, hogy arról a többi egyházkerület alig-alig vett, vagy mondjunk: vehetett tudomást. Magamról mondhatom, hogy én pld. bár elég központi helyen lakom, két egyházkerületünk lapját több mint öt év óta nem láttam, mert nem láthattam.

Hát vajjon, mikép lehetnek azok az esperesek, papok, kántorok, a kik az egyházmegyék és presbiteriumok véleményeit megfogalmazták? Sehogy! Mindenki megmondta, a mi a szívében feküdt, úgy ahogy tudta. Némelyik bizony elvétette a műszókat, másik bolondokat követelt (bocsánat a kifejezésért!), de ezen nem kell fennakadni, s ezeket különösebb hangsúlyval nem kell kiéleznii; mert a fődologban, abban t. i. hogy érzésük és hitük szerint ez az új énekeskönyv nem nekik való, csudálatos egyetértéssel ellenmondás, mutatkozik az összes vélemények között, hogy akár a konvent, akár a zsinat, nyugott lélekkel kimodhatja a maga ítéletét.

Látjuk tehát, hogy ez a két jelenség az énekügyi bizottság mentségéül szolgál ugyan, de teljességgel közömbös annak megítélésénél, vajjon a próba-énekeskönyv jelen alakjában megfelelt-e a kívánalmaknak vagy nem. Ezeket tehát, ha tárgyilagosan akarunk itélni, ép úgy ki kell kapcsolnunk az érvek közül, mint azt a körülményt, hogy most 27 év munkája felett mondjuk ki a marasztaló ítéletet. Hogy ilyen hosszú időnek fáradsága ilyen végre jusson, minden esetre nem felelő; de mindezek és ezzel rokon tekintetek mellékesek a mellett a főtekintet mellett, melyet egyházi életünk vezetőinek a megújított énekeskönyv irányában nézni kell.

Ha pedig ezeket kikapcsoljuk, a jelentésben vajmi kevés tárgyilagos érv marad olyan, a mely hosszabb cáfolgatást érdemelne. Ilyen tulajdonképpen nincsen is az egész jelentésben, de vannak, a mik a tárgyilagos érveket helyettesíteni akarják s így ezekkel kell foglalkoznom.

Első ezek között a dicsérő szózat, melyet a jelentés 10-ik lapján olvashatunk a próba-énekesről. Itt az énekügyi bizottság elnöke a bizottság munká-

latáról az általános dícséreték közt azt mondja, hogy „azokhoz az énekekhez a külföldön kevés hasonlót” talál, s hogy a próba-énekeskönyv „a maga összes anyagával, a külföldi ilyen nemű énekes könyvekkel összehasonlítva, magas színvonalon áll.”

Hogy ez általánosságban hangzó dícsőítések mennyit érnek, arra nézve hivatkozhatnék egész sereg részletekbe menő bírálatra. Van azonban egy igen egyszerű mód, a mivel e dícséreték reális értéke megmérhető. S én ezt a módot választom; bár előre látom, hogy azoknak az ugynevezett izléses embe-
reknek, akik az igazságot és történeti tényeket is hátravetik az izlés szent nevében, akik akkor is az izlést nézik, mikor annál sokkal nagyobb dolgok forognak a koekán, mondom: jól tudom, hogy ez a mód az ilyen embereknek nem igen izlik, de én csupán becsületes és őszinte ember akarok lenni, s azért ezt a módot választom, mert ebből leginkább kitűnik a próba-énekeskönyv teljes mibenléte.

Felhívom tehát minden érdeklődőnek a figyelmét az 1904. konventi jegyzőkönyv 79. számához csatolt „M”-mellékletre. E mellékleten szét van osztva az a 7200 korona, mely az énekügyi bizottság rendelkezésére állott, hogy az egyes szerzőket és javítókat jutalmazza. Ha az egyes tételeket nézzük, rop-
pant érdekes felfedezéseket tehetünk.

Azt látjuk ugyanis, hogy a fenti összegből 8 ember kapott 20—20 koronát, egy 30-at, három 50—50-et, egy 60-at, kettő 80—80-at, kettő 100—100-at, egy 110-et, kettő 130—130-at, kettő 140—140-et, egy 150-et, egy 160-at, egy 250-et, egy 300-at, és egy 450-et. A többi 4240 koronát (mondd: négyezerkétszáznegyven koronát) kapta Fejes István, a ki e mellé az imádságokért külön kapott még 240 koronát.

Vajjon mit jelent ez aránytalan összeg? Semmi egyebet, mint azt, hogy az énekügyi bizottság elnöke egymaga sokkal többet dolgozott a próba-énekeskönyvben, mint a többi 27 tag együttvéve. Mert tessék jól megjegyezni, hogy e 4240 k. tisztán csak javítói és szerzői díj. A rendezésért, korrigálásért ugyanis egészen függetlenül ettől kapott a próba-kiadás tiszta jövedelméből 399 k 40 fillért, amint azt a jegyzőkönyv 101. lapjáról a következő indokolásban olvashatjuk: . . . „minthogy az egyetemes énekügyi bizottság érdemes elnöke a próba-énekeskönyv sajtó alá rendezésének, korrigálásának, tárgymutatóval és függelékekkel ellátásának jelentékeny munkájáért semmit sem számított fel . . .”

Napnál világosabban látszik tehát ebből, hogy a szerkesztés munkájáért és az imádságokért külön díjban részesülvén, az a 4240 k. valóban semmi egyéb, mint szerzői és javítói díj. És vajjon mi következik ebből? Ismét semmi egyéb, csak az, hogy az egész próba-énekeskönyv szövegi része nagyrészt a Fejes István munkája. Annál inkább mondhatjuk ezt, mert a nagyobb összegű díjak, (450, 300, 250 k.) mind dallam javításért és szerzésért jártak ki.

És ha ez így van, a mint a számbeli adatok mutatják, vajjon követelheti-e tőlem valaki, hogy az egyetemes énekügyi bizottság elnökének dícsőő szavait többnek vegyem azénál, mint a ki erősen érdekelt fél lévén, több évi fáradoalmának gyümölcsét elfogult szemmel szemléli. E tekintetben tehát az az én véleményem, hogy a részletes bírálatok kifogásaival szemben, ezek az általános dícsőő szö-
zatok már csak a szoros érdekeltségnél fogva sem vehetők figyelembe.

Valamivel többet érok azok a megjegyzések, melyekből az tűnnék ki, mintha az összes marasztaló bírálatok annak a tévedésnek volnának kifolyásai, hogy túlságosan magas mérték alá állították a bizottság munkálatait s azért az 50—100 jó darabért, mely tán a gyűjteményben található, nem kegyelmeztek meg az egésznek.

Nem merem állítani, hogy esetleg ily téves mértékelés is ne hatott volna egyik-másik bíráló ítéletére; de ennél sokkal nagyobb tévedne az, a ki a bizottság elnökének elhinné, hogy a visszaútasító ítéletekben ez a szempont volt a fővezető motívum. Egyáltalában nem! Sőt, hogy a visszaútasítás főokát megjelöljem, én vagyok kénytelen figyelmeztetni egy alapos tévedésre, mely a jelentés 8. lapján olvasható.

Azt olvassuk itt, de másutt is hirdette a bizottság, hogy az ő munkálata a régi énekeskönyvnek csak javítása. Hát kérem, ez merőben tévedés. S nyugodt lélekkel állítom, hogy nem más tévedés, hanem legfőként a bizottságnak ebben az irányban való tévedése az oka a munkálat visszaútasításának. És valóban ezen, mint főben járó dolgon fordul meg az énekeskönyv újítása.

Nem akarom ismételni azokat, a kiket részletes bírálatom III. részében bőven kifejtettem az erdélyi énekeskönyvre vonatkozólag; csupán azt említem meg, hogy a miket ott az erdélyi énekesre mondtam, természetesen kisebb arányokban, de tökéletesen találunk a többi kerületekre is. Ott pedig arra a következtetésre jutottam, hogy bármely megújított énekeskönyvnél, különösen gyakorlati szempontból, minden művészi és erkölcsi szempontnál fontosabb körülmény, hogy az új minél szorosabb viszonyban maradjon a régivel, mert minél újabb, annál idegenebb s minél jobban eltér a régítől, annál nagyobb nehézséggel lehet majd a néppel megkedveltetni; ha pedig ilyen dolgokat erőszakkal akarunk nyélbe ütni, éppen az elenkezőt éjük el, mint a mire törekszünk.

Megvagyok győződve, hogy a visszaútasítás az egyházkerületek részéről legfőképpen azért történt, mert a próba énekeskönyv nem újítása a réginek, hanem annak *tetemesen bővített és teljesen átdolgozott* kiadása. Ilyet senki sem várt a bizottságtól, mikor ilyet kapott, bármily szépek is voltak papiroson a bizottság elvei, a valóság, az eredmény, mindenkit elkedvetlenített.

Hogy ez a most említett főbaj mennyire igaz az erdélyi énekeskönyvre nézve, részletesen kimutattam annak idején. Kimutattam, hogy a 366 énekből ismeretlen (részint szövegében, részint dallamában, részint mindkettőben) 246 ének s csak 90 ismeretes. Ugyde, ez a 90 is át van dolgozva s némelyik anynyira, hogy a mint részletesen kimutattam az egész régi énekből csupán, csak az „O” indulatszö maradt a maga helyén, és ha még e mellé azt is felvesszük, hogy a mi dallamaink kivétel nélkül mind átváltoztak, szeretném látni azt a bátorságot, amely ki merné mondani, hogy mi *csak* újított énekeskönyvet kaptunk. És ha ez a körülmény tán nem is ily bántó a többi kerületeknél, ott is jogosan támadt ellenhatása minden *ok nélkül* és felesleges átdolgozás, simítás, furás, faragás ellen.

A szinte egyhangú visszautasításnak legfőbb oka ebben rejlik; nem kell tehát semmiféle tévedésben másban keresni; sőt le kell belőle vonni azt a

tanulást, hogy e körülménnyel mindig és mindennél számolni kell.

Még csak egy körülményt kívánok felemlíteni, amennyire a tárgy engedi, röviden; bár az egész jelentősnek ez a legfontosabb mozzanata.

A konvent, a beérkezett javaslatok alapján, valamelyes véleményt kér a bizottság elnökétől a jövő teendőire vonatkozólag. Az elnököt úgy megzavarták részint a bizottság munkálata ellen felmerült kifogások, részint az idevonatkozó ellenmondások, hogy határozott állásfoglalást nem tesz a teendőkre nézve, hanem, ha jól vettem ki, három lehetőséget állít fel, a mely szerint a konvent eljárhatna. Ezek a lehetőségek oly céllal vannak felállítva és kiszinezve, hogy a bár egyáltalában nem tárgyilagosságot érvek, nagyon alkalmasok arra, hogy félrecsavarják ezt az egész ügyet s esetleg olyan útra tereljék, mely az eddiginél is veszedelmesebb és károsabb lenne.

Nevezetesen a jelentés 9-ik lapjának alján néminemű suggestio féle olvasható, mely lehetőségek mondaná azt, hogy a konvent tegye túl magát az egyházkerületek szinte egybehangzó — legalább a földolgozásban — hogy t. i. a próba énekeskönyv jelen alakjában nem megfelelő, ebben egybehangzó véleményén.

En kérem ezt teljes lehetetlennek tartom. Tudom, hogy egyebütt is, más téren is ütögeti a fejét az a reakcionárius szellem, mely az egyházközségek és egyházmegyék erejét a kerületi közgyűléseken, viszont a kerületi közgyűlést a konventen és zsinaton mindenképen kisebbiteni kívánja; de ha mindjárt benne élnék is abban az abszolutisztikus szelvényben, mely a protestantizmustól mindig távol állott, akkor sem tartanám kivihetőnek ily kényes dologban azt az eljárást, a mit a jelentés — ismétlem — csak sejteni enged. Az éneklés vagy nem éneklés oly annyira magán ügye minden embernek, mint maga a vallásos érzés. Nincs az a törvény, nincs az a rendelet, nincs az a Gelei Katona István, aki végre tudná hajtani, hogy azt az énekes könyvet szeresse és énekelje a közönség, amelyet — bármi okból is — nem szeret és nem énekel. Oly primitív emberi jogról van itt szó, amelyet nemcsak a protestantizmusnak, de a legsötétebb abszolutizmusnak is becsülnie kell.

Természetesen azt mondják erre, a mit kisebb dologról is mondtak már, hogy ez anarchisztikus elv. Mindegy! Azért a föld tovább forog a nap körül s mozog: aki elébe áll s meg akarja állítani, neveléses dolgot cselekszik.

Már sokkal inkább elfogadható az a lehetőség, hogy a konvent egy felülbíró bizottságot küldjön ki. Az elnök is tán ezt tartja a leginkább lehetőséget, de a miket ellene felhoz, azok a nehézségek valóban fenállanak, sőt e lehetőség szinte lehetlenséggé válik az elnöknek azzal a kijelentésével, hogy megbízatását visszabocsátja s nincs szándéka tovább befolylni ebbe az ügybe. Még sok mindent fel lehetne és fel kellene hozni e lehetőségre nézve, de feleslegesnek tartom, mert az én véleményem szerint minden lehetőségnél egyszerűbb, sok előzmények után a legtermészetesebb is az, a mit maga az elnök is, mint ilyet jelöl meg, de ugylátszik kivihetetlennek tart.

Maga az elnök mondja: „Ha ugyanis az egyházkerületek többségének véleménye oly döntést

foglal magában, a mely ellen feljebb hivatkozás nincs, úgy az egész (t. i. az énekeskönyv ügye) új programmal alkotásra terelendő vissza . . .” stb. Már az előbb szoltam arról, a minek alapján én ez új alkotmányos megoldását csakis így látom lehetőséget, sikeresnek; olyannak, melyből béke és nyugalom származik.

A miket pedig az elnök e lehetőség ellen felhoz, azok mind csekélyebb jelentőségűek annál a kárnál, melyet szerzünk magunknak, ha nem ezt a lehetőséget választjuk.

Az elnök legfőképp s szinte egyetlen érvelés az időre hivatkozik. Erre nézve meggyőződésem, hogy e próba énekeskönyv készítésénél egyik baj éppen az volt, hogy 27 évig készült, pedig 3-5 év alatt ennyire, sőt többre kellett volna eljutnia. Ha tehát új programra térünk is, három, legtovább 5 év alatt feltétlenül el lehet vele készülni. Erre tanít minket a történelem, t. i. az eddigi énekeskönyv újítások története. A hol több idő telt el, ott olyan körülmények miatt történt, a mely a mi bizottságunkat egyáltalában nem akadályozta.

Ezt az új programot pedig feltétlenül ki kell töltenünk, mert éppen ebben tévedett legnagyobbat a bizottság s most munkálata ellen éppen innen a legtöbb kifogás. Hogy az átdolgozások mértékét nem találta el, erről szoltam s gondolom elég lesz, ha most csupán az énekeskönyv anyagára nézve teszünk néhány szót.

Legfontosabb dolog az új énekeskönyvnél az anyag összeállítása. Vajjon kik állították ezt össze? Vegyük pl. az erdélyi egyházkerületet. Innen volt néhány tag, a kik tán sohasem laktak falun, a kik a nép közt huzamos ideig vagy éltek, vagy se. És most már nekik össze kellett válogatni azokat a darabokat, a melyeket a nép szeret. Ki az közülünk, a ki erre nyugodt lélekkel vállalkozni merne? En legalább nem; pedig gyermekségem falun töltöttem el. Mert erre csupán két ember tud feleletet adni: a falu kántora első sorban s a falu papja második sorban.

Az új énekeskönyv anyagának összeválogatásánál e két tényezőnek főszerepet kellett volna és kell juttatni s csak a feldolgozás kivételénél lehetséges szabadabban mozogni, természetesen ott is csak az előzetesen megállapított elvnek alapján.

E sokat forgatott ügy sikeres megoldása csak úgy lehetséges, ha — a mint az elnök is lehetőséget tartja — az egyházkerületek véleményéből levonjuk a következtetést.

Kolozsvár, 1905. VI/7.

Seprődi János.

TANÜGY.

Szemlélődés tanügyi reformkérdések felett.

(Folytatás.)

A vallásos nevelésnek át kell hatnia az egyén egész életét, végig kell kísérnie a gondolkodás kezdetétől az öntudat kialakulásáig.

Minthogy vallásos érzelem csak akkor támadhat, mikor már a lélekben viszonyba hozható konkrét képzetek vannak, meg kell várni az első vallá-

szos képzet felkeltésére való önként kínálkozó alkalmat, amelyet maga a gyermeki élet nyújt. A természetes fejlődést így tartjuk szem előtt, s annak ellenére cselekszünk, ha dogmatica akarjuk a vallás bármely eszméjét a gyermeki lélekre erőszakolni. Meggyőződéssé csak az válhatik, aminek a lélekben konkrét alapja van. Eppen ezért sohase akarjunk érzékfelettit bevinni a gyermeki lélekbe, mert az ott gyökeret úgy sem verhet, csak nyugtalan-ságot s kételyt idézhet elő. A kételyektől pedig már korán meg kell óvni az embert a vallásos életben. A kétely, amilyen hasznos a tudományban, éppen olyan káros a vallásban.

A vallás által feltárt világ sohase legyen más a gyermek előtt, mint az őt körülvevő világ magasabb alakulása. *Magasabb rendű, de emberi viszongók analogiáját bemutató világ, amely átvezeti a fejlődés természetes menete szerint a gyermeket az istenire.*

Az emberi fejlődés minden fokozatának meg legyen a maga külön dogmatikája, amely az értelem és kedély fejlődése szerint koncentrikusan bővítették. Az Isten a tisztán konkrét képzetekkel dolgozó értelem előtt ember, majd tökéletesebb tulajdonságokkal bíró ember, végre az abstractionra képes értelem előtt fejlik ki Istenné. A Krisztus a jó ember, az önzetlen szeretet marad a gyermek előtt addig, míg az Úr életének egyetemes célját meg nem érti. Az Idvezítő váltságahaláláról tanítani az iskolában nincs helyén, mert sem egyéni bűnös voltát nem érzi az egyén még akkor, sem az egyetemes bűnösségről fogalmat nem alkothat, mert az erény példái makula nélkül mutattatnak be neki. A Szent Lélekről az egész iskolai idő alatt még csak halovány sejtelmet sem kelthetünk a gyermekben. *Az apostoli hitforma csak a felnőtt ember hitvallása lehet.* Van-e tanító ki ne érezte volna a didaktikai képtelenséget ama symbolum betanításánál? Van-e lelkipásztor, aki a confirmandus arcáról leolvasta a meggyőződést, mikor bevette az egyház „öntudatos” tagjai közé? Képtelenség is tizenkét éves gyermektől az kívánni hogy öntudatos legyen előtte mindaz, amit a konfirmációi kátéből betanult. Hiszen az öntudat képekből, konkrét képekből alakul. Vajjon a hittani transcendentális fogalmaknak megfelelő kép alakulhat-e a gyermeki lélekben? A konfirmáció idejét abban a korban kellene tenni, amikor az egyén átjutott a fejlődés „Sturm und Drang” korszakán, érdeklődik egyetemes célok iránt, tud elvontan gondolkodni, képzeletének van elég representatív ereje. Igazi meggyőződés csak abban a korban képzelhető. Természetesen a vallásoktatás a katechetikai iskolában folytonosan készítené elő a talajt.

A népiskolai vallásitanítási anyagnak csak válogatott bibliai történetekre, énekekre és néhány imádságra kellene redukálnia.

A gyermekek a bibliai történeteket vagy szóbeli előadás után vagy iskolai bibliából tanulják. A teremtés történetét, a bűnesetet, Kain és Abel történetét teljesen mellőzni kellene, mert az első merőben tudomány ellenes, a bűneset történetét a gyermek nem érti meg, Kain és Abel története pedig paedagogiai szempontból építő erővel nem bír, mely állításomnak motiválását fentebb megtalálhatja az olvasó. Általában a negatív példát szolgáltató bibliai történeteket el kellene hagyni, hasonlóképpen Jézus csodatételeit vagy legalább is azok közül a kánai menyegző epizódját, amelyben építő erő

semmi sincs. Jézus istenségének ne az legyen a gyermek előtt — a XX. század gyermeke előtt — bizonyosága, hogy a vizet borrá változtatta, hanem az ő összehasonlíthatatlan erkölcsi tisztasága, jósága s szeretete. Gyermekek és felnőttek ebben érezték magában is az istenit. A történetekből sohase kellene a tanúságot levonni, hádd állapítsa meg maga a növendék, gyámkodás nélkül.

A bibliai történetek mérlegelésénél tekintetbe veendőnek tartom a bibliai kutatások kétségtelen eredményeit. Elválasztandónak tartom a Bibliában is az emberit az istenitől, az örök magot a mulandó ruházattól. Elkerülendőnek tartok mindent, ami kétségeket támaszthat a gyermeki lélekben. Részletekre nem terjeszkedem ki e kérdésnél ez uttal, csak általános keretekben óhajtók maradni s gondolkozásra indítani azokat, akik illetékesek.

A vallásos oktatás tárgyának elvont tételeit mind a fizikai és az ezzel lépést tartó értelmi érettség korára kellene hagyni. Azoknak megtanítása a felnőttek vasárnapi iskolájának a tárgya lenne. Ezután következne a konfirmáció a 18–20 éves korban. A templomi szószék és a cura pastoralis dolga csak a lelkek gondozása, táplálása és a vallásos élet mélyítése volna. Ezután mutathatná meg a lelkipásztor a hiveknek a vallás és az élet mélységeit: a bűnt, váltságot, örökéletet stb.

Akik az ilyenképpen vázolt vallásos neveléssel foglalkoznának, azoknak széles látókörü, hivatásukra nevelt, képzett embereknek kellene lenni. Ezek tudnák megszüntetni azt a dualismust, azt a szakadást, amely van az iskola, a szószék és az élet között.

Valamit tehát a lelkész és tanítóképzésről.

(Folyt. köv.)

Sáfrány Lajos.

KÖZÉLETÜNK.

„Az egyetem és a kerületi gyűlés.”

E cím alatt jelent meg a „Debreceni Protestáns Lap” ez évi 23. számában „Referens” aláírással, egy cikk, mely mindazoknak, kik az elhalasztási indítványt pártoltuk, alaposan nekiök támad s egyetértve a jelzett lapban idézett közleményével a „Szegedi Napló”-nak s a „D. F. U.”-nak, „a debreceni egyetem komoly barátjai” ellenében, minket a „vaskalap és a szűklátókörü maradiság gyülekezetének” nevez, s azt igyekszik bizonyítani, „hogy a debreceni főiskolának egyetemmmé való fejlesztését maga az egyházkerületi hatóság sem pártolja” . . . S midőn a reménybeli adományokra s igénybe vehető alapítványokra reá mutat, ekként szól: „Mindezek arra a biztatásra és az olyan szavakra, a milyeneket Dombi esperes urtól hallottunk, és a történetek után nagyon féltő, hogy elfognak maradni. Azt mondta, hogy ha csak egyet léphetünk, inkább ne lépünk egyet se, hanem várjunk, míg egy teljes intézmény csúcsára sétálhatunk.”

No hát kérem szeretettel miként mindnyájunkat, kiket „vaskalaposok”-nak megtenni méltóztattak, úgy ezek között engem alaposan félreérteni méltóztattak az igen tisztelt „Referens” urak, mert én

egyenesen kimondottam a gyűlésen felszólalásom alkalmával, hogy tiltakozom azon felfogás ellen, hogy mi, kik a szőnyegen forgó kérdésben a halasztási indítvány pártolói vagyunk, a debreceni ev. ref. egyetem felállítása magasztos eszméjének kevésbé volnánk barátai mint azok, kik már most azon vagyunk, hogy négy bölesészeti tanszék azonnal felállítassék, csak az ügyet teljesen előkészítettnek még nem tartjuk s a döntést a következő gyűlésre halasztani kívánjuk, hogy addig a hiányok pótoltsanak.

Az való igaz, hogy mondtam olyan formát, hogy ha én turista vagyok, s egy magas hegy ormára akarok felmenni, de tisztában vagyok azzal, hogy egyetlen lépés megtételénél többre egyáltalában nincsen erőm s még kilátásom sem arra, hogy mikor haladhatok tovább: erőt gyűjtök előbb s mikor a siker biztos reményét bírom, akkor indulok célom felé. Ezt mondom ma is. A ki e nézetemért követ dob reám, ám tegye, ha neki jól esik, én elszenvedem.

Az is szin igazság, hogy reá mutattam arra a méltánytalanságra, mely a theol. tanár urakat (s most hozzáteszem, hogy a jog és bölesészeti tanár urakat is) érne az által, hogy ők, kik ez idő szerint évek óta a debreceni ev. ref. kollégium tanárai, kevesebb javadalomban részesülnek mint azok, kiknek tanszékük most, ezután állítatnék fel. Ezen nézetemet továbbra is fenntartom, mert én teljesen méltánytalannak tartanám, hogy például Balogh Ferencz theol. tanár ur, ki évtizedek óta nagy hűséggel, kitűnő tudománygyal, tisztességgel tölti be tanári állását egy és ugyanazon tanintézetnél, sokkal kevesebb javadalomban részesítessék jövőre, ugyanazon tanintézetnél ezután alkalmazandó tanár társainál. Ha e tekintetben mások másként gondolkoznak, vártják egészségökre, de én, szives engedelmeikkel, nézetemet továbbra is fenntartom.

Nagy tévedésben van „Referens“ midőn a miatti aggodalmának ad kifejezést, hogy féltő miszerint az én felszólalásom miatt a remélt egyetem felállításra a szükséges segélyforrások megcsappannak.

Hiszen kérem alázatosan, ha az én szavaimnak oly nagy ereje lenne, hogy ezek tényét egyetlen felszólalásom irányítaná, akkor már a jövő szeptember hónapban az ev. ref. egyetem Debrecenben bizonyosan fellenne állítva, élne, virúlva idők végtelenségéig, mert ez esetben egyebet sem tennék mostanában, mint bejárnám hazánkat s szónoklatokat tartanék egyetemünk érdekében . . . Ez nagyon üdvös volna épen a szent ügy szempontjából! De én érzem, tudom erőm fogyatékos voltát, habár bennem a lélek kész . . .

Hogy az őszi kerületi gyűlésig elmaradt a döntő határozat meghozatala az távol áll az egyetem ügyének elaltatásától, mert én hiszem, hogy nem kell addig várni „mig a nagy kaszás itt rendet nem csinál,“ meg lesz a rend előbb s másként is, de csak úgy és akkor, ha nem egymás meggyanusítása, szeretetlenség, viszálykodás talál helyet a szivekben, hanem ehelyett követjük ama parancsot: „Azon indulat legyen bennetek, mely volt a Jézus Krisztusban,“ ha igaz szeretet tölti el a sziveket . . .

Egyelőre ennyit megjegyezni kötelességemnek ismertem annak kijelentése mellett, hogy most is, mint mindenkor, meggyőződésemet, szívem sugallatát követtem, nem törődve azzal, hogy „éljen“ helyett „abcug“ lesz jutalmam. Kaptam én már „éljen“-t

is azon ajkáról honnan most „abcug“ repült felém s miként az meg nem szédített, úgy ez le nem ver.

A ki a közélet terén munkálkodik, minden eshetőségre készen kell hogy tartsa magát . . . Ha a lelkiismeret nyugodt: taps és fütty szél lebbenésé lesz, munkálkodás irányát nem jelölheti . . .

Béke, szeretet, egyetértés töltse be sziveinket, hogy együttes erővel, lankadatlan buzgósággal munkálhassuk anyaszentegyházunk, hazánk felvirágzását, boldogságát s a debreceni ev. ref. egyetem kapui minél előbb megnyilhassanak s a tudomány szomjas lelkek megtalálhassák ott lelki éhségök s szomjuságok megelégítését!

Istennek áldó kegyelme legyen velünk!

Gyula, 1905. jun. 6.

Dombi Lajos.

* * *

Referens a Dombi nt. esperes ur május 26-iki végzetes beszédéből kiemelte az u. n. turisztikai hasonlatot és motivumot, melyet ma is elég szerencsétlennek tart és kifejezést adott azon aggodalmának, hogy az ilyen felfogás, szavak és történetek után a további adományok elmaradásától lehet félni.

Ezzel szemben a nt. ur fenti válaszában ismételi a kérdéses hasonlatot és nem látja be, hogy ezzel a képpel, ahoz a folyamhoz vezet mindannyiunkat, a mely mellett az egyszeri ember leült, a ki várta mig elfolyik a víz, hogy aztán száraz lábbal átal mehessen. De a víz még most is folyik és akadályok az egyetem megvalósítása előtt tovább is tornyosulnak, mig azokat egyesült erővel elnem hordjuk vagy meg nem kerüljük. Nem várakozásra, cselekvésre van szükség, különben ugy járunk, mint a hindu tanítvány, a kit a brahminok Tibetbe a Himalayán tul küldtek valami szent tekeresért, de a ki a fellegekbe nyuló hegyek előtt kétségbeesetten leült így panaszkodott: olyan magas e hegy és oly meredek a sziklák, hogy száz év alatt se lehet rajtok áthatolni. Megsem kísérté tehát és ott sorvadozott. Száz év alatt se lesz debreceni egyetem, ha hozzá nem kezdünk, és ime ezt akarta a főgondnokkal az egyetemi bizottság s ennek utját vágta el a halasztó határozat, mely miatt és az azt indokló beszédek miatt Referens aggodalmaskodik.

Nt. esperes ur ugyan azzal kíván megnyugtatni, hogy nem hiszi miszerint szavainak a hatása olyan lehetne, hogy egyetlen felszólalása ezek tényét irányítaná és a miatt a remélt egyetem felállítására a szükséges segélyforrások megcsappannak.

Hát éppen ez a hitetlenség, ez a bizalmatlanság, a mely a vita során abban a hires nyilatkozatban talált legjellegzetesebb kifejezés: „hogy a tanárok sem fogadnák el a hitet fizetési alapul“ — az, a mely az üggyel eltekintve a legmegdöbbentőbb.

Mi lesz belőlünk, ha a lelkészek magok sem tartják magokat immár a lelkek vezetőinek és irányítóinak, mi lesz, ha ők is csüggedeznek és a hit erejét, a lelkesedés hatalmát, a lelki motivumokat ők is szkepükusan fogadják?

Referens sokkal nagyobb véleményvel van a nt. urról és nagytekintélyü társairól s ez az oka, hogy aggodalmaskodik. A példa mindig vonz s azok az érvek, melyek a cselekvés ellenében a halogatás mellett szólnak, mindig csábítóbbak és csak a jó ügy lágyemeleg barátainak és ellenségeinek adnak a szájába sipot.

Ilyen a Dombi nt. ur érve is arról a méltánytalanságról, mely a mostani tanárokat érné, ha ők kevesebb javadalomban részesíttetnének azoknál, a kiket ezután fognak beállítani. Hát ez kérem méltánytalanság volt eddig is, mert a mostani tanárok kevesebb javadalomban részesültek, mint a mit elhiszem megérdemelték s másutt tényleg meg is kaphattak volna. Ha hát néme'vek közülök ezután méltányosabb elbánást nyertek volna nem lett volna talán éppen olyan igazságtalanság magok a tanárok iránt sem.

Ez érvelésben, mely a tanári érdeket előbbre tenni a közérdeknél nincs azért csak fél igazság, a melyet nem szabad tekintetbe venni.

A mi előtt Referens meghajlik, az nem ezek az érvek, bár azokat is tisztelettel fogadja, hanem a nt. esperes ur azon kijelentése, hogy dacára a halasztási indítványnak, a debreceni egye em eszméjének éppen olyan barátja, mint azok, a kik már most hozzá akartak annak a megépítéséhez kezdeni. Es ehez ama másik; hogy kész apostoli utra is egyetemünk érdekében. Erre ma nagyobb szükség van, mint a halasztó határozat előtt és ebben buzgólkodni köteleességük is azoknak, a kik a felelősséget magukra vették, a kiknek azonban mi nem halasztók is szívesen kezet nyújtunk s a kikkel a köz iránti szeretetben szívesen egyesülünk.

Referens.

Tavaszi egyházkerületi közgyűlésünk.

(Folytatás.)

Dóczy Imre gymnasiumi felügyelő előadja, hogy bár ő egészen kívül állott eddig egyetemünk mozgalmán: mindazáltal a főgondnok ő méltóságától vett megbízást el fogadta. Közvetlen érintkezésbe lépett a fővárosban a legilletékesebb faktorokkal s különösen két irányban igyekezett információkhoz jutni t. i. a tanügyi és a nyugdíjügyi kérdésekben. Közlebről tudni óhajtotta, hogy be fognak-e számíttatni a megnyitandó filozófiai fakultásunk hallgatói által itt töltött évek? S ha be tudnánk rendezkedni úgy, hogy a hallgatandó tudományok mind előadattatnának, bocsáttatnák-e majd ifjaink alapvizsgákra, majd szak és okleveles vizsgákra? Fel lennének-e vehetőek tanáraink az országos tanári nyugdíjintézetbe? Hogy mi magunknak tanárokat képezhetünk, már az is biztosíthatja, hogy nem példátlan a felekezeti tanárképző, mert abencéseknek Pannonhalmán évek óta fenn áll tanárképző intézetök, 12 szakcsoportra berendezve még Trefort Agoston kultuszminisztersége idejéből. Ennek a hallgatói külön egyetemi hallgatás nélkül vizsgázhatnak ugyan az egyetemen, de az ilyen irányu fejlesztést egy újabb ministeri rendelet szűkebb korlátok közé célozza szorítani. Örömmel jelentheti azonban, hogy törekvésünkről a megkérdezett faktorok rokonszenvvel, látható örömmel értesültek. A magyar nemzeti kultúra szempontjából szükségesnek ismerték. De azt kívánatosnak tartják, hogy leendő tanítványaink egy évet az egyetemen töltsenek. A mi már a nyugdíjkérdést illeti; itt sem merült fel legyőzhetetlen akadály. Az államkormány intenciója az, hogy a felekezeti tanárok sorsán segítsen. S bár még nincs benne a nyugdíjtörvényben a bölcészeti tanárok nyugdíjba való felvétele, de két körülmény kilátásba helyezi azt. Ugyanis elha-

tározott dolog, hogy a nyugdíjtörvény 10 év leforgása után revisio alá jön. Ha e 10 év mérlege elkészül: a hozzájárulások a mutatkozó eredményhez képest alább szállíthatók lesznek, s a revisio alkalmat ad a törvény kifejezéseinek a felvételt illetőleg való módosítására. De addig sem megközelíthetetlen a nyugdíjintézet. Hiszen főiskolánk két bölcészettanára Dr. Öreg János és Dr. Ferenczy Gyula már is befogadott tagjai az országos nyugdíjintézetnek. Ezenkívül köztudomás szerint a pozsonyi jogakadémiaán maga az állam is hat bölcészeti tanszéket tartott fenn. Igaz ugyan, hogy — amint látszik — üresedés alkalmával nem igen akarja ezeket betölteni, de tény hogy három ilyen tanszék ma is fennáll. s annak tanárai be vannak fogadva a nyugdíjintézetmennybe. A megkérdezett miniszteri tanácsos kijelentette, hogy a kérdést ő is így fogja fel s a mennyiben az ügy az ő kezéhez jutna: ilyen értelemben referálná azt. Ezek szerint egyházkerületünk törekvése a tanárképzővel rendelkező filozófiai fakultás létesítése körül minden irányban igen kedvező fogadtatással találkozott. Teljes tárgyilagossággal ezekben kívánt referálni eljárása eredményéről.

Gróf Degenfel József főgondnok a körülmények kedvező alakulását kívánván jelezni, értesíti a közgyűlést, hogy a városunkban közelebről lefolyt országos jelentőségű Csokonai ünnepély idején alkalma volt több előkellő tényező s befolyásos tanügyi férfiival megbeszélni a dolgot. Közvetlen kijelentések után mondhatja, hogy a megnyitni tervezett tanárképző növendékeinek az egyetemen való vizsgázása előtt semmi akadály nem áll fenn. A kérdezett férfiak készséggel sőt lelkesedéssel ajánlották fel közreműködésüket, kijelentették szolgálatkészségüket, sőt úgy nyilatkoztak, hogy kérték sem szükséges, hanem csak jelentkezni kell a vizsgákra.

Kiss Albert tanácsbíró kijelenti, hogy a debreceni egyház kész az áldozathozatalra, csak szünjenek meg már egyszer elvalahára a debreceni egyház ellen intézett támadások. Hogy kész áldozatot hozni: azt tények bizonyítják. Itt azonban nem elég csak lelkesedni. Egyetemünk létesítését hátravetette az az intézkedés, mely több tanszéket elvont az akadémiából. Volt nekünk magyar irodalmi, természetrajzi, neveléstani és klasszika filologiai katedránk már az akadémián. Mindezek a gymnasiumhoz vannak már ma csatolva. Vissza kell oda menni, hogy ezek újra áthelyeztessenek. Nem akar polemizálni az ellenökkel, de ő nem tartja kellően előkészítettnek a kérdést. Incidentaliter pedig nem akar belemenni. Ellenmondást is lát a jövedelemkimutatásban, a költségvetés X-ik csoportjának a jövedelemfölslege tizenkilenc ezer korona, ez a tervezett négy tanszék költségét sem fedezi. De itt talált ő az asztalon egy nyomtatványt, kérdezi ki rakta azt le a gyűlés elé? Az elején ugyan ott van a pénztári hivatal vagyonskimutatása után a gazdasági tanácsjegyző aláírása, de ő első tekintetre látja, hogy a kimutatásban fölvevett alapítványok jókora része még nem használható fel a bölcészeti fakultás céljaira, sőt van ott olyan alap is megnevezve, melyeknek más a rendeltetése. A kimutatás után olvasható költségvetésnek senki sem irott alá, a nevet, mely mégis ott szerepel nem veheti figyelembe, mert nem akar a dologból tréfát csinálni. Ő a Dóczy Imre kijelentéseiben megnyugtást nem talál, annál fogva hozzá járul az igazgatótanács határozatához.

Rózsa Sándor egyházkerületi s kollegiumi pénztárnok a különböző kimutatásokra vonatkozólag tájékoztatólag megjegyzéssel, hogy a nyomtatásban a gyűlés asztalain elhelyezett kimutatás 1904 május havában készült, de nem csak a most felhasználható alapokat foglalja magában, hanem előtűnteti az egyetem akkor már megvolt vagyoni erejét. Azóta a helyzet sokat változott, mert a számos kisebb-nagyobb jelentékeny alapítványokon kívül Debrecen szab. kir. város 200,000 koronás alapítványa is azóta létesült. Készült azonban ezenkívül legújabbban egy másik kimutatás is, mely azokat az alapokat veszi számba, amelyeknek jövedelme már ma felhasználható. Készült pedig ez úgy, hogy az egyetemi központi bizottság egy ilyen kimutatás előállítására céljából megkezdte a kollegiumi gazdasági tanácsot. Mivel azonban a legutóbb egybehívott egyetemi központi ülés idejéig nem volt remélhető, hogy gazdasági tanácsülés tartassék, a minthogy nem is tartatott: a tanácsjegyző kezdeményezésére az egyetemi központi bizottság által kivánt kimutatást a pénztári hivatal kiállította, a számvevővel hitelesítette, sőt aláírta a gazdasági tanács elnöke nagyságos Simonffy Imre kir. tanácsos ur is. Ebbe a kimutatásba csak azok az alapítványok címei és jövedelmei vannak bevéve, a melyek már felhasználhatók az egyetem céljaira. A rendelkezésre álló évi jövedelem, ha az alapító levelek intenciója ellenére létesített Eötvös kollegiumi ösztöndíj beszűntetettik, negyvenezer koronát tesz, még pedig a mostani költségek levonása után. Igaz hogy a X-ik pénztári csoport (egyetemi alapok) költségvetése csak tizenkilencezer korona fölösleget mutat, de a ki e kérdéshez alaposan szólni akar, tudnia kell hogy az egyetemi alapítványok jelentősebb része a kiegészítésre váró csoportban kezeltetik, és nem a tizedikben. Ismétli tehát, hogy a mennyiben a kérdés eldöntésénél a rendelkezésre álló évi fedezet az irányadó: hiteles kimutatás szerint 40,000 k már most is felhasználható s az alapítványok folytonos befizetésével s újabb alapítványok létesítésével ez az összeg folyvást növekedik.

Szell Kálmán esperes határozati javaslatot nyújt be, melynél fogva az egyetemi központi bizottság javaslata adattassék ki az igazgatótanács akadémiái albizottságának és az akad. tanárikarnak, majd a gazdasági tanácsnak, ez uttal érdemleges tanácskozással nélkül.

Sass Béla aljegyző az igazgató tanács felfogását tolmácsolja. Reá kíván mutatni a követendő eljárás tekintetében a formális szempontokra. Az egyházkerület szervezte az igazgató tanácsot mert szüksége volt reá. A szervezeti szabályzat III. 16 §-ra hivatkozik. Támadja a kettős címet: „bölcészeti fakultás (egyetem);“ a kettő nem azonos. A Szártóry-alap nem ide való; a felhasználhatókul kimutatott alapokból többet ki lehet szedni, mint nem oda tartozót. Erzi ő, hogy a kollegiumi oktatás dekadenciában van, de a hiba akkor követtetett el, mikor a felsőbb oktatás érdekét a gymnasium fejlesztésével akartuk megoltalmazni. Ő ugyan tisztában van azzal hogy senki se álmodozhatik azon, mintha az egyetemi alapítványok jövedelméből az akadémiái tanári javadalmak emelhetők lennének: de reá mutat arra, hogy a dotáció csekélysége miatt a tanerők egyre távoznak akadémiánkról. Ajánlja a Szell Kálmán halasztási indítványának az elfogadását.

Simonffy Imre kollegiumi helyi gondnok arra

vonatkozólag, mintha a pénztári hivatalnak az egyetemi felhasználható évi jövedelemről készített kimutatásában olyan tételek lennének, a melyek nem tartoznának oda, megjegyzéssel, hogy ő a gazdasági tanács részéről aláírta az igazgatótanácstól kivánt kimutatást; aláírta pedig azért, mert a pénztárnok (reámutat a pénztárnokra) még nem hazudott . . .

György Endre egyházmegyei gondnoknak az a meggyőződése, hogy nincs kellőleg előkészítve az ügy, az előadottak után sem változott. De azt elismeri az előadottak után, hogy nyomós okok vannak arra nézve, hogy immár valami pozitív dolog is történjék. Ezt a közönség várja. Az egyházkerületnek ki kell kerülnie még a látszatát is annak, mintha a meghívásra ajánlott jeles tudósok személye ellen a legkisebb kifogása is lehetne. Határozati javaslatot nyújt be, melynek értelmében az egyházkerületi közgyűlés a meghívásokat tudomásul veszi, az effektuálással vár, míg a függő kérdések meglesznek oldva.

Geresi Kálmán tanácsbíró a Dóczy Imre feldeítő lépéseiről szól Erre a munkára Dóczy Imrét teljesen alkalmasnak tartja. De utal arra, hogy mindaddig, míg a minisztériumban végleges megállapodás nem történt: addig az ígéretekre biztosan építeni nem lehet. Megengedi, sőt tudja, hogy az államkormány teljes jóindulattal viseltetik a protestánsok iránt. De ennek ellenére is a szakvezetők ígéreteinek felülni nem lehet, azokra támaszkodni nem szabad. Komoly nehézség, ha egy évi egyetemi hallgatás követeltetnék, mert szerinte a protestáns tanítványoknak arra van szüksége, hogy ifjaink inkább a külföldi egyetemek látogatását gyakorolják, tehát bizonyos időt 1—2 évet ott töltsenek. Igaz, hogy a nyelvismertet fogyasztó volt nem biztosít annyit sikert a látogatásnak, mint a múltban, a latinnyelvű előadások idején, de ő azért a kontaktust nem gyengíteni, hanem erősíteni óhajtja. Ugy látja, hogy a tanárképző megnyitására az előkészületek nincsenek annyira megtéve, hogy 1—2 éven innen a kezdeményezés megtörténhessék. Sőt azt is tudja, hogy a megnevezett tanférjak a meghívás elfogadása iránt határozottan nem is nyilatkoztak, sőt egy közülük éppen nem hajlandó ide jönni. Éppen ezért nehéz dolog e különben nagy nevet egyenesen a piacra hozni. De meg más irányban is van szükség az előkészületekre. Könyvtárról kell gondoskodni, természetrajzi gyűjteményünk sines, ezek tekintetében egyetemi színvonalon nem állunk, a meglévő felszerelésekkel komoly tanítást nem kezdhetünk. Kellő előkészítés végett tétessék át az ügy valamely bizottsághoz.

Dr. Ferenczy Gyula, mint az egyetemi központi bizottság előadója kért szót a közgyűléstől. Ő sokkal fontosabbnak tartja az utóbbi időben indult mozgalom után a kérdés sürgős megoldását, mintsem az elodázás megengedhető volna. Hisz ez világos ártalmára lenne az ügynek. Az eddigi tanácskozás rendjén hallott ugyan sok lehangoló nyilatkozatot, de hallott felemelőt is. Szerinte az a kérdés: van-e szükség arra, hogy regenerálódjunk s így elkerüljük azt hogy a kitarottnak sorsára jussunk? A legújabb mozgalom igen hálásan kamatozott, mert ha az 1—2 ezer koronás újabb alapítványokat nem is említi: ott ékeskedik Debrecen szab. kir. város 200,000 koronás alapítványa. A megvalósításhoz kell, hogy az intézményre szükség legyen. A szükségességet pedig itt senki kétségbe nem vonta. A helyzet immár meg-

érett arra, hogy valami történjék. Az hát az egyik kérdés: találhatók-e férfiak, kikkel a tanszékek betöltsenek? Erre az a válasz, hogy itt mindenki elismeri, hogy az egyetemi központi bizottságtól javaslatba hozott férfiakat megnyerni kiváló nyereség. Másik kérdés az, ha valjon van e pénz a költségek hordozására? Válasz reá a becsatolt hivatalos kimutatás. Hogy helyes-e már 4 tanerővel megnyitni az intézetet: erre csak azt válaszolja, hogy Széll Kálmán évekkal ezelőtt 3 tanszékkal egy csonka intézetet is kész volt megnyitni. Sass Béla egyházkerületi aljegyző kétségbe vonta a letett nyomtatványon foglalt számok helyességét. Erre válaszul le teszi a gyűlés asztalára az eredeti kéziratot, mely a ft. püspöki hivatalhoz volt fölterjesztve. Az egyetemi központi bizottság tudni akarta, hogy mi az elkölthető évi jövedelem? Válasz! vett egy hivatalos kimutatót, melyet hivatalos közegek állítottak ki, tehát azt hitelesnek kell elfogadnia. Ebből láthatólag 38, sőt 40 ezer korona áll évenként rendelkezésre. Már most ha a kollegium a maga három intézményével fen tartja magát úgy, hogy 260 ezer korona budgetjében megelégszik circa 2000 korona fölösleggel: akkor a megnyitandó bölcsészeti fakultás sorsa biztosítva van a még mindig mutatkozó 8—10 ezer korona fölösleggel. Ha vidéken zörgetünk adományért: azt kérjük tőlünk, hogy adtak már, hova tettük azt? Bizony a nagy közönség a maga adományát nem arra adta eddig, hogy takarékpénztárt csináljunk belőle s tőkét gyűjtsünk az adományok kamataiból. De meg nekünk nem csak a meglévőre lehet támaszkodnunk. Ime Máramarossziget azért, mert nem volt elég ereje jogakadémiáját megfelelően ellátni, beszüntette-e ezért tanintézetét? Kétségeskedtek-e, bár nem volt biztos az egyházkerület részéről megajánlott tanszéki alapítvány? Van-e okunk kétségkedni akkor, a mikor közel másfélmillió tőkének már együtt van? Kiss Alberttel és Széll Kálmánnal szándékosan nem kíván polemizálni, de arra rámutat, hogy Sass Béla ez idő szerint álláspontot változtatott s ezt részletezi is. Géresivel nem lehet egy nézetben, hiszen a Rákóczy korszakban mi a külföldről nagyon gyanus dolgokat importáltunk. Ha mi vettünk a külföldtől: ország-világ tudja, hogy mi is adtunk nekik kiváló elméket. Aztán mi nem vagyunk másodrendű képződmények, önálló protestánsok vagyunk, a külföldre nem kívánunk szorulni. Ohajtjuk, hogy iskolánk fejlesztessék s e fejlesztés annyi vajdulás után immár vegye kezdetét sürgősen. Mint papjainkat: úgy neveljük tanárainkat is magunk magunknak. Mikor minden előfeltétel meg van, midőn a sürgősség eltagadhatatlan: semmi sem áll utjában annak, hogy az egyetemi központi bizottság javaslata elfogadtassék, illetőleg a Sulyok István határozati javaslata határozati esőre emeltessék.

Tartozunk a historiának annyival, hogy megemlítsük, hogy a Dr. Ferenczy Gyula beszédét úgy a közgyűlési tagok mint a hallgató közönség közben is többször, de legvégül lelkesen megéljenezték.

Sass Béla személyes kérdésben történt felszólalása után *Dombi Lajos* esperes is bele szólott a vitába, konstatálván, hogy a szükségesség felől nem kell vitatkozni. Nem osztja a Dr. Ferenczy nézetét, a ki azt akarja, hogy ha lehet egy lépést tenni, tegyük meg azt azonnal. Kapcsolatba hozza a turista céljával a törekvést. A lelkesültségben — ugymond —

nines fokozat.* Mérlegelendőnek tartja a tanári fizetések helyzetét is. Méltánytalanság, hogy az akadémiai tanárok a mostani kisebb fizetéssel beérjék. Ami a jeles férfiakra való hivatkozást illeti, megjegyzi, hogy mi „nem emberekért állítjuk az intézményt.” Indítványozza, hogy szavazzunk.

Kiss Albert tanácsbíró szerint a vita tárgya ki van merítve. Felszólal a Sulyok javaslatának utolsó pontja ellen, melyben a megnevezett férfiak meghívása foglaltatik. Szerinte meghívni csak a megválasztás után lehet. A költségvetés sem reális. Ha el is fogadná a 40.000 koronás bevétel helyes voltát: ebből még előbb levonandó az a költség, mely ma is terheli ezt a jövedelmet 7000 k erejéig (közbeszólások: „már le van vonva azután is fenmarad 40.000 korona!”) Ő a meghívástól *remeg*, annak következményei kiszámíthatatlanok. Névszerinti szavazást kér.

Sulyok István esperes, mint indítványozó élt a zárószó jogával. Távolról sem állítja, hogy a kérdésért mások is ne lelkesednének. De úgy látja, hogy két irányban igyekeznek az ellenvéleményűek ostromolni. Egyik a vagyonni erő. Ehez neki, midőn hivatalos kimutatás áll előtte s e kimutatást még szóbeli kijelentések is megvilágítják, szava nem lehet. A másik az, mely azon aggódik, hogy ha bele mennék is ez uttal az intézet megnyitásába, nagyobb eredményt nem érnénk el, mert ifjainknak így is egyetemre kellene menniök egy évre, s ez tabularasat csinálna az ifju ember ref. szelleméből. Hát csak ennyire tudnánk 3 évi nevelésünkkel ifjainkra hatni? Géresi azt mondta, hogy ha protestáns szellemre van szükség: ott van a külföld. De ez nem az a protestáns szellem, melyre nekem, a református magyarnak szükségem van. Igaz, hogy se a szertárak se a könyvtár nincsenek még ma olyan helyzetben, hogy a nagy igényeket is kielégíthessék. De már mégis ismerjük el annyit, hogy valamelyes mégis csak van, s a meglévőt ne kicsinyeljük. Gyenge érv ez arra, hogy a haladást megállíthassa. Nem hagyhatja megjegyzés nélkül itt Sass Béla aljegyző azon érvét, melynélfogva a kerület már azért se dönthet, mert az igazgatótanács valamelyik albizottsága még nem nyilatkozott. Hát ő a kerületet suverainnak tartja, s e jogát semmi albizottsági beavatkozással érinteni nem szabad. A mi a meghívás jogát illeti: e felett még lehet tanácskozni, de ez az oldala a kérdésnek nem zavarhatja a fejlődés így is késedelmes haladását. Fentartja határozati javaslatát.

Széll Kálmán végső felszólalása után az elnökség szavazás alá bocsátja a kérdést, amikor 38-an 14 ellenében a lapunkban már közölt névsor szerint az igazgatótanács határozata szellemében a Széll Kálmán halasztó indítványa fogadtatott el a György Endre módosító s a Sulyok István határozati javaslatával szemben.

(Vége következik.)

* Mi úgy tartjuk, hogy van. A békésgyulai egyház lelkesedése 80 koronáig futotta. Szatmárudivarié 100 koronáig. S a gyulai nagy adomány is 10 év alatt volt befizetve évi 8 koronájával mint az udvari évi 10 koronájával. Szerk.

IRODALOM.

Isteniszteleti rendtartás.

Az egységes liturgiáról szóló nagyfontosságú tervezet megjelent. A javaslatot a konvent megbízásából *Novák Lajos* s. pataki theol. tanár készítette és terjedelmes indokolással is ellátta. Erre valóban szükség is van, mert a munkálat bár a szokásra is hivatkozik, alapjában nálunk szokatlan nyomokon halad.

Megtetszik ez különösen a vasárnapi istenisztelet menetéből, mely a külföldi ref. egyházak mintája után indul és a következőleg írja elő a templomrendet:

„5. §. A vasárnapi és ünnepi isteniszteletek rendje ez:

I. Délelőtt:

Beharangozás után, míg a gyülekezet a templomba bésereglik, gyülekező ének, a szükséghez képpent Ezután:

1. Lelkészs: Fohász az úrasztalánál (kötött) Ján. IV: 24.
2. Gyülekezet: Fennálló ének, — invokáció — egy vers (kötött).
3. Lelkészs: Bőjtölés és gyónás, könyörgésben az úrasztalánál (kötött, az agendában lesz megszabva). Vezérgondolatai: a bűnösség megvallása, a magábaszállás, vágy Isten kegyelmének megnyeréseért, tehát az a sarkalatos és specifikus prot. hit-tétel, hogy „megigazulunk ingyen Isten kegyelméből a Jézus Krisztusban lett váltság által.” Róm. III: 24.
4. Gyülekezet: Főének, a lelkészs által kijelölve: 2—4. vers.
5. Lelkészs: Magasztalás, imádságban a szószéken (szabad rész, a liturgusra bízva).
6. Gyülekezet: Ének 1. v. Lehet karének is.
7. Lelkészs: Isten igéjének hirdetése. (Egyházi beszéd, szabad.)
8. Gyülekezet: Ének 1. v. lehet karének is.
9. Lelkészs: Hálaadás imádságban. (szabad).
10. Gyülekezet: Ének 1. v.
11. Lelkészs: Apostoli intelem (Róm. XII: 1—2. kötött). könyörgés (kötött), Miatyánk (kötött).
12. Lelkészs: Pásztori vagy papi áldás (kötött).
13. Lelkészs: Adakozásra való felhívás. (Róm. XII: 13., Luk. VI: 38.), hirdetés.
14. Gyülekezet: Éneklés.

Az új rendben kontemplált változatosság eltagadhatatlan, de annak szokatlansága is nyilvánvaló. Az az elv, hogy a gyülekezet és a lelkészs s hogy a hármas részek váltakozzanak, sincs teljesen keresztülvive. A 11. 12. pontok után is követelne a tervezet valami gyülekezeti responsoriumot. És pedig a 11. pont után a Miatyánkot, a 12. után valami doxologia felét, mint külföldön.

Ugyde, ha mindezek meglesznek ki ismer rá a mi egyszerű isteniszteleti rendünkre? s ki tudja megmérni a visszahatást, a melyet a hívekre fognak tenni az úrasztala elébe kijáró, bejáró papok?

Nem tudjuk megkülönböztetni-e a munkálat minden lelkésznek és gyülekezetnek is?

Ha nem, meg kell azt okvetlen küldeni, hogy

szokjanak hozzá és ha lehet barátkozzanak meg vele, de mindenesetre vizsgálják meg azt, mint a Bérebeliek a Pál apostol beszédét . . .

A szakemberek pedig vegyék elő e tárgyat és győzzenek meg bennünket. Tárgyalják az evangéliumi istenisztelet alapelveit és történeti fejlődését.

Vessék fel azt a kérdést is, hogy ez az új rend nem visz-e minket a puzeysmus felé s nem lesz-e az úrasztalánál forgolódó pap a hívek előtt ellen-szenves?

Ha a lutheránusokkal való uniót akarjuk előkészíteni, ez az új rend nagyon alkalmas. E nélkül tovább megy, mint kellene.

Akárhogy azonban figyelemre méltó munka és komolyan foglalkozni kell vele, arra azonban még csak gondolni sem szabad, hogy belőle kötelező rend legyen.

Pap Gyula.

Előfizetési felhívás. Több mint két évtizede annak, hogy kiléptem az iskola falai közül az életbe s forgolódom abban a munkakörben, melynek igája bár terhes, de gyönyörűség. Mint egyszerű igénytelen közkatona harcoltam hitünk tejedelmének áldott megváltó Jézus Krisztusnak vitézei között.

Ez idő alatt sokat dolgoztam, sokat irtam. Nevemmel különösen régebben többször volt alkalma lelkésztársaimnak találkozni a Debreceni Protestáns Lapban a Szabad Egyházban és Téli Ujságban. Mostanában hallgattam, de napjaim nem teltek el tétlenségben s hogy erről bizonyosságot tegyek, határoztam el magam többek felhívására, hogy vasárnapi, ünnepi és alkalmi imáimból egy kötetet sajtó alá rendezek. Ha ezen munkám kedvező fogadtatásra talál, úgy követni fogja a köznapi, majd halotti s aztán Heidelbergi káté magyarázatára írott elő és utó-imák kötete.

Imáim írásában az egyszerűség és bibliai nyelv vezérelt, mesterkélttség, erőltetés, dagályosság örvénye sohasem ragadt el magával. Arra törekedtem, hogy a szívből jöjjenek, s szívhez szóljanak, s az imádkozók lelkét a végtelen jóságú Istenhez elvezéreljék. Egyszerű imák ezek, de a melyeknek a hallgatóságra tett hatását jól esett tapasztalnom.

Imakönyvem kötete 10—12 nagy ivre fog terjedni. Egy kötött példány ára 3 korona leendő s elég előfizetés esetén október hó tolyamán minden jelentkezőnek meg fog küldetni.

Midőn kérem lelkésztársaimat s általában hittestvéreimet, hogy az előfizetést legkésőbb 1905. év június 30-ig megtenni sziveskedjenek, vagy legalább arról értesíteni kegyeskedjenek. Szeér. Szilágy m. u. p. Bogdánd. 1905. május 14. Maradtam hittestvéri szeretettel *Vöröss Zsigmond* ev. ref. lelkészs.

Magyar írók élete és munkái. *Irtta Szinnyei József. X. kötet 9. füzet Podhradezky—Popea nevekkkel.*

A Budapesten Hornyánszky Viktor kiadásában megjelenő ezen végtelenül becses mű kezünk alatti füzetében bennünket közelebből a következő protestáns egyházi és iskolai írók érdekelnek: Podkowitzky Adám késmárki ág. ev. lyceumi, Pokoly József kolozsvári ev. ref. theologiai tanár; Poloreczky Mátyás illavai, Polgár István kertai ág. ev. lelkészek; Polgár Mihály dunamelléki ev. ref. püspök; Polgári Gáspár losonei ev. ref. predikátor; Polgári György kőrösi iskola rektor; Polgári Mihály h.-hadházi ev. ref. lelkészs; Polónyi Károly rozsnyói, Po-

marius Sámuel theologiai doktor, eperjesi ág. ev. tanárok; Pongrácz Bódog somogy-turi ev. ref. kántortanító; Ponicaenus (Panicza György József) heidelbergi theologiai magyar tanuló, Poór Károly torzsai, Poóts András mokesai ev. ref. lelkészek. Az eddig megjelent 91 füzet összesen 19214 író életrajzát tartalmazza. Egy-egy füzet ára 1 korona. Hasonló értékű és nagyságu magyar irodalomtörténeti mű még nem jelent meg soha. Melegen ajánljuk a M. T. Akadémia megbízásából készített e hatalmas munkát olvasóink s általában minden művelt magyar ember figyelmébe. (Cs. L.)

KÜLÖNFÉLÉK.

— **Dr. Baksa Lajos levele a „Debr. Füg. Ujs.“ szerkesztőjéhez az egyetem ügyében.** Tisztelt uram! Köszönettel vettem nagybecsű lapjának három tisztelet példányát s a bajtárs érdeklődésével olvastam az egyetem ügyében irt vezércikkét. Jó magam is sajnálkozom a szavazás eredményén, mert azt vallom, hogy ha már egyszer akarjuk — pedig mindnyájan akarjuk — azt az egyetemet; akkor nem szabad részletkérdések miatt a nagy műfundamentumainak lerakosgatását elodáznunk. Ugy is nagy időbe — talán egy emberöltőbe — kerül a felépítés, s így a halogatást még az oly tiszteletreméltó óvatosság sem igazolja. Hiszen még a megszüntetett tanszékek újrafelállítása címén is egyenes kötelességünk volt volna az egyetemi bizottság javaslatának elfogadása. Reményilem azonban, hogy erőt vesz a bizodalom az aggodalmakon s ha már vesztettünk is egy teljes esztendő; annál nagyobb sietséggel fogjuk pótolni a mulasztottakat; ebbeli reménységemet táplálja az, hogy tisztelt uramnak országosan ösmert tolla sikra száll ez ügyért. Kiltartást és mielőbbi teljes sikert kíván Hódmezővásárhely 1905. május 28. *Dr. Baksa Lajos.*

— **A nagyecsed i egyház** 2000 koronás alapítványa. Nt. Berey József ecsedi lelkész, egyházmegyei főjegyző lapunk szerkesztőjét a következő levélber értesíti erről a szép alapítványról: „Kedves barátom! A Szentlélek kitöltése ünnepén egyháztanácsunk egyhangulag elhatározta, hogy a debreceni főiskola továbbfejlesztésére (bölcészeti fakultás, esetleg egyetem) 2000 (kettőezer) koronás alapítványt tesz, fedezetére oly forrást jelöl ki, hogy valószínűleg pár hónap alatt befizethető lesz. Az alapítvány feltételhez köttetnék, nevezetesen, hogy az az egyház nevét viselje s kamatait a debreceni főiskola továbbfejlesztésére fordítanak. Azt hiszem, hogy ez a feltétel az intéző körök által elfogadható leend. Ha netalán valami akadályba

ütköznek, légy szives felvilágosítani, mielőtt az alapító levelet beküldenek. Szivből üdvözöl Nagyecsed, 1905. junius 13., igaz hived *Berey József.*

* * *

„Minden Demosthenesnél szebben beszél a tett. Ha nem bírják meg az egyetem alapjai a tervezett tanszékek és tanárképző intézet költségeit, nosza egyetemes áldozatkészséggel járuljunk azok megerősítésére. Egyetemnek lenni kell Debrecenben s ha a debreceni nagy egyház és annak vezére most a 100,000 koronás alapítványukat visszavonták, az egyetemes egyháznak kell kipótolni e veszteséget. Szavazni lehetett az elhalasztás mellett, de az egyetem iránt meghidegedni s a szükségessé vált újabb adományoktól vonakodni senkinek sem lehet. Ime ezek a gondolatok jutnak eszembe, midőn a megtörtént egyházkerületi határozat és a megindult egyetemi vita következményeire gondolok s az udvari és ecsedi híreket olvasom. Míg mi csak keressük, az egyházak és azok lelkészei már megtalálták a helyes kibontakozást. „Meg kell ismét kezdeni az egyetemes gyűjtést és az adakozásokat.“ Meg kell hát kezdeni. A rekriminációk nem érnek semmit, de e jelben győzünk. A gyűlölet és személyes harc elvesz-tenek, de az áldozatkészség és a köziránti szeretet megfognak tartani. Most midőn mint ellenséges tábor állunk szemben az egyetem miatt, ez úton fogjuk megtalálni a helyes kibontakozást. Ki szereti jobban a debreceni egyetemet és az egyház javát? Az a ki többet áldoz és többet dolgozik érte. Nosza ebben keljünk nemes versenyre. Győzzön közülünk a jobb s győzzön általunk az egyetem ügye. Eddig Udvari és Ecsed járnak elől. A szavakból úgyis elég volt. Ne maradjon mögöttük senki a tettekben hátra.

Szerk.

— **A „Sárospataki Lapok“** f. évi jun. 10-i száma a következő értesítést adja közre: „A Sárospataki Irodalmi Kör f. 1905. évi május hó 29-én tartott közgyűlésében elhatározta, hogy mivel a Rohoska József lemondása folytán megürült szerkesztői tisztséget vállalkozó hiányában ez idő szerint betölteni nem lehet: a Sárospataki Lapokat a jelen számmal ideiglenesen megszünteti. Sárospatak, 1905. junius hó 7. A Sárospataki Irodalmi Kör megbízásából: *Dr. Horváth Cyrill*, a Sárospataki Irodalmi Kör másod elnöke.“ Ehhez a szomorú hírhez, mely a XX. századbeli protestantismust illusztrálja, nem kell kommentár.

— **Jelentés** a konventhez a próba énekeskönyv tárgyában. Lapunk mai számában Seprődi nyomós cikkben foglalkozik e munkálattal, melylyel Fejes István, mint az énekes bizottság elnöke fordul a konventhez és a ref. közvéleményhez. E jelentés érdeméhez a Seprődi dol-

gozata után, melyet a konvent elébe is eljuttatunk, feleslegesnek tartjuk szólani. A szónoki hatással megírt kis füzet teljesen magán viseli a Fejes egyéniségét, ki e munkálatban összegezi a próba énekest illető bírálatokat és bizonyos alternatív javaslatok mellett lemondását jelenti be az énekügyi bizottság elnökségéről. Ez a lemondás nem lehet váratlan az egyházmegyék csaknem egyhangú ismeretes kedvezőtlen állásfoglalásával szemben s a hogy azt Fejes megindokolja, nincs bizonyos drámai fordulat és tragikai él nélkül.

„Én megfáradtam becsülettel egyházunk érdekében, egyházunk megbízásából. Hiszem is, hogy nem eredménytelenül. Magam is sok darabot kitudnék vetni a Próbaénekeskönyvből, ha azoknak némely részére gyengeségeik mellett is, jobbak hiányában, szükség nem volna; de tudom azt is, hogy sok jót hoztam össze, a mit nem fog nélkülözni az új énekeskönyv sem, a mely esetleg más elvi alapon fogna elkészülni. Ezzel hát én munkálkodásomat csakugyan bevégeztem és még egy másik alapon folytatandó, vagy egészen új működésbe, eddig vallott elvem fenntartásával, beavatkozni nem kívánok. Egy új kezdettel annak végét én úgy sem látom a közel jövőben. Tapasztalataim szerint nincs kívül e téren dolgozni azokon kívül, a kiket én megismertem s a kik velem dolgoztak is. Aggódom is azért, hogyha a mi munkánk általános sikerre nem vezetett, mi lesz tovább? de ez a kérdés legyen immár az egyetemes egyház kérdése. Megbízásomat hálás szívvel megköszönve visszabocsátom a Főtiszteletű és Méltóságos Konvent rendelkezésére, alázatos tisztelettel maradván Sátoraljaújhely. 1905. április 29. *Fejes István*, az egyetemes énekügyi bizottság elnöke.“

Imé itt is csak cserepek, csak félig bevégzett alkotások, mint egyházi életünk mezején mindenütt. A domesztikán kívül, pedig ezt is megrontotta a mohóság, nincs semmi bevégzett alkotás. A debreceni egyetem még ma is csak álom, a kolozsvári theol. fakultás elsorvadóban, a gyámintézet a többszörös bukás széléről visszatartva, kálvineum és sok más csak a mesében. Most még az új énekes könyv is a romokban. A nagy összefoglaló lélek hiánya és a rettenetes meddőség mindenütt. De lelkiismeretes munkásaink talán még vannak. Ezekre kell apellálni az énekes könyv ügyében is és meg kell menteni, a mi megmenthető. Ki kell válogatni a régi énekes könyvek kedveltebb darabjait, ki kell egészíteni e gyűjteményt a Próbaénekes sikerültebb szebb énekeivel és az így előállítandó új Próba énekest ki adni minél előbb, ki még ez év folyamán. Ez a mi nézetünk.
Szerk.

— **Kérdések a „Prot. Lap“ olvasóihoz.** Alulírott a következő kérdéseket teszem e lap olvasóihoz: 1. Jogos, méltányos eljárás volt-e a régebbi lelkészeknek a régi gyámintézeteket lezárni; kizárni abból az új lelkészeket? 2. Jogos, méltányos, keresztényi, lelkészekhez illő-e némely egyh. megyei gyámintézeteknek azon eljárása, hogy az eltávozott lelkésztől — habár ez összes gyámintézeti kötelezettségének eleget tett is — jogát, pénzét megvonja? helyes-e ez éppen most a gyámintézetek lezárása után? Így pl. én circa 600 k-át vesztettem szatmári szerető lelkész testvéreim (?) gyámintézetébe. 3. Jogos és megengedhető dolog volt-e az hogy némely egyházmegye pápasága a 10%-os országos belépési járulékot az egyh. megyei gyámintézet pénztárából fizettette be? ekként az özvegyek és árvák alapját — éppen papok — privat érdekből meg csonkították. Feteleteket e lapban kérek. *Ory Tamás* lázárii lelkész

— **A konvent nagyfontosságú ügyek előkészítésére és elintézésére** gyűlt junius 14-dikén Budapesten össze. A tárgysorozat 20 pont alatt mintegy 60 ügyet sorol fel s ezek között vannak a domesztikai, missiói jelentések mellett a lelkészi nyugdíjintézetéről, a liturgiáról, a próbaénekeskönyvről, az egyház által fenntartott felsőbb tanintézetek, (theologiai, jogi fakultások s a Debrecenben létesítendő bölcsészeti fakultás) költségvetéséről készült javaslatok, tervezetek és munkálatok is. Több égető napi kérdést, vagy más intézkedést és sérelmet a zsinat és a kerületek utaltak a konvent elé. Ezek sorsáról a jövő számban fogunk részletesen beszámolni. Nagyobb vita és érdemlegesebb felszólalás eddig csak az akadémiák költségvetésénél, az énekügnél és az egységes liturgia kérdésében jelentkezett.

— ő.

— **Előfizetési, illetve előjegyzési felhívás a „Bibliai Képek“ V. kötetének, mely az eddigiekhez hasonló terjedelmű lesz, rövid bibliamagyarázatokkal és temetési beszédekkel.** Akik legkésőbb július végéig 3 k. 50 fillért hozzájárulnak, ajánlottan kapják a könyvet decemberben, azok pedig a kik előjegyeztetik magokat, utánvétellel, Nagyigmánd (Komárom m.) 1905. junius 10. *Szentkúti Kiss Károly* ref. lelkész.

— **Felhívás 30 éves találkozóra.** Mindazon tanuló társainkat, kik a debreceni ev. ref. tanítóképző intézetbe 1870. 1871. és 1872-ben a *Kozma László Sáfár László és Vincze József* gradusaiba beiratkoztak volt, az utóbbi csoport közös megállapodása szerint találkozásunkra barátságos szeretettel meghívjuk családjaikkal együtt. Találkozási hely ez évi augusztus hó 15-én d. e. 9 órakor az ev. ref. tanítóképző intézet tanárkari irodája. Előzetesen kérjük a kedves társakat, hogy jövetelükről „*Kozma László Debrecen Országos tanítói árvaház*“ címén értesítsék. Elszállásukról gondoskodunk azoknak, ki azt előre jelzik. Mindnyájatok szerető barátai: Debrecen, 1905. május 27-én. Vincze József (földes) Kozma László (Debrecen) Simon Károly (Hadház) Sáfár László (Debrecen) Ritoók István (Kaba) mint az előkészítő bizottság tagjai.

— **A második budapesti ev. ref. országos zsinat folyó évi március tizenhatodikától ápril hetedikéig.**

